

Mr Драгутин Озњановић

Поезија и природа

*Природа је ко храм, где каткад дрвеће
Ко стубови живи реч нејасну збори;
У шуми симбола ту се човек створи,
А њихов га присни поглед свуда среће.*

(Шарл Бодлер, Складности)

Релацију поезија — природа треба схватити као спрег у коме се остварују духовне људске потребе. Већ сама тежња да се изиђе у природу има у себи романтичарског, поприма ознаке жеље, чезнућа, сна и доживљаја који прате уживање и релаксација. Духовна веза човека и природе исконска је; неразлучива и вишезначна. У природи човек изиђе из себе и враћа се себи. Тај двоструки вид спиритуалног тока изласка и враћања — заснива се на магичној моћи у додиру са микрокосмосом који се открива у своме богатству у поливалентности визуелне и звучне слике. Човек најчешће долази у природу тежећи разотуђењу. Међутим, она није само простор за релаксацијско растерећење, постоје и драме унутар ње саме, песници јој се окрећу и као пандану друштвених, људских драма и дешавања.

Урбани човек све више осећа да му се природа измиче, да му је одузета, будући да је блокирана и угрожена вештачким видом техничког освајања и загађивања. Стога, када му је то могуће, хрли свету слободу, живе и неживе предметности, у просторе без координата геометризма и механичких пресека. Одласком у сфере антропоморфне фиксације уметничких реалиста*, у њој лирски субјекат трага за интегритетом свога апстрахованог биолошког и емотивног бића, трага за обзорјем духа и духовности, за повратком изворним и полазним претпоставкама људске првобитности, историчности и, напакон, жуђене савремености. Бек-

ством од конвенција, баналности и вулгаризма, од владавине (техничистичких) структура механизма који почињу да угрожавају људску природност, савремени човек, па према томе и песник и уметник уопште, притиснут непријатностима и психолошком блокадом цивилизације, бежи од zasiћености и индустријских токсина, од звучне вртешке, вреве и лудила дешавања.

Уметници се природи обраћају у жељи да у њој нађу подстицање за путеве емотивних флуида и орнаменте живе песничке метафоре, за заузимање међуодноса у систему звукова, мириса и боја, пикторалних и звучних слика. Тај повратак у просторе бога Пана, који није више свет идиле древних лиричара, јер подразумева промене које су задесиле и природу саму у помицању зона њених карактеристика (било природним процесима или механичким путем људском вољом), у нашем тренутку значи квалитетно измењену, нову ситуацију. Наилажењем на тек распукли пупољак или сасушену грану, лешеве оборених стабала, или растргнута крила птица, људске лобање или предмете који дешифрију њихово налажење ту, говори о томе да се и у природи осећају промене и спољни видови трансформација које могу да утичу и на стваралачки тип односа према природним феноменима и појавама.

Стога коинциденција са растерећењем сеже једном виду жуђеног, хармоније између „света по себи“ и „света за себе“, макар колико то било утопија. У посегнућу за хармонијом он тежи симфоничној обзнани спонтаности, једној врсти иманенције са оним што би Ракић назвао „величанством природе“. И било да у природи налази на свица или вука, расцвали пупољак или опали лист, мистериозну тишину или параду ветрова, на весеље бића или њихову страву, песник у њој налази знаке за именовање својих стања, своје душевне једначине, зависно од импресија које подстичу, потхрањују његову имагинацију и обогађују његову слику. Апологија природи, стога, проистиче и као резултат зачуђености пред њеним узвишеним појавама пред којима се човек осети сићушним, свестан да ће подлећи законитостима промена које ће га довести до хипостазе пред помишљу да ће у њој и сам бити растворен и предан неумитном жвалу ништавила, упркос оног његовог одбрамбеног оружја „против нужде, против недовољства“.

Стога је и доживљај природе у уметничком делу, у нашем случају у поезији, условљен карактером те слике и унутрашњим побудама песника да је створи као своју хуманизовану истину. Иако упознавање импулса побуде нема битнијег удела у читаоачевом доживљају песниковог доживљаја за естетску валидност слике пејзажа, он омогуђује да се објасни феномен песниковог односа према природи и допринесе реконструкцији песникове духовне биографије праћењем њених метаморфоза.

На први поглед у сликању природе и њених појава полази се од утиска који су више спољна, чулна, него уну

трашња, духовна, ознака и веза бића природе и песничко-вог бића. Уметничка слика је стога, формирана рефлекс утисака који су чулним преносом добили право емотивног постојања сугестије која се у песми обзнањује као уметничка истина. Како су песнички разлози окретању природи и психолошке и естетске природе, доживљај који он причињава некад делује емотивније и јаче него сусрет са природом самом, јер он у песму уноси и себе и свој емотивни и рационални однос према природи, а коришћењем њених феномена као симбола и однос према свету и људском друштву и његовом трајању.

Лепоту света у природи човек најинтересантније доживљава. Када је та лепота трансформисана у уметничку слику, она постаје иманенција задовољства и среће, као и у оном Змајевом ведром лепршу, скакутавом и разигра-ном дитирамбу **Ала је леп овај свет**.

У природи се људска душа отвара; некад усхитно полеће неким умагинарним висинама путем шеве у **Јутарњој шевиној псми Григора Витеза** која полеће Сунцу, или полагања на пут попут путника Бранка Радичевића који озарен светлошћу, свежином и лепотом пролећног јутра, кликће сунцу и гори, цвећу и ливади, ветру и извору. У тренуцима умора, туге, разочарења, песници изласком на пропланак, на обалу реке или језера, у додиру са мирисима, звуцима и бојама, олакшавају своје психолошке терете. Природа је величанство коме песници чине поклоњење. Даница Марковић, рецимо, у ганутљивој песми **Галијум верум**, каже:

*Клекох у пољу широку пред цветом
Што ниси име твоје увек драго...*

Суровост крвне јаве доведене у везу са природом у нашој поезији можемо пратити на примеру српских роман-тичара Јакшића и Змаја. Доживљај животне суровости Змај везује за суморну јесењу атмосферу у којој су његови доживљаји поуздани природним процесима: ... „на небу облаци, на срцу камење“. Јакшић своје потресе и удесе за мистерију ноћи и њено кобно одјекивање у њему. Осећање бола за сестром у предсмртним тренуцима код Змаја слично је предосећању Бранка Радичевића који (**Кад мли дија' умрети**) јесење лишће доводи у везу са гашењем младости, живота. У једном тренутку свога духовног клонућа Сима Милутиновић Сарајлија је песимистички зајцао:

*Сва ј' природа за ме изумрла!
Ја живота последња сам сенка.*

За илустрацију разноврсности доживљаја истих или сличних временских ситуација узмемо три песме са мотивом јесењих пејзажа: **Јесен** Војислава Илића, **Јесење вече** А. Г. Матоша и **Јесењу кишну песму** Стевана Луковића. У првој је песник остварио реалну слику јесени у коју је уне

сен и приказ посмртне пратње: покидана колона спровода која гази по (јесењем) блату за запрегом у којој мршава кљусе обливају млазеви кише доприноси да се импресија појача и слика учини емотивнијом. Монотони акорди познојесење кише Стевана Луковића претворили су се у чисту музику духовног песничког пејзажа, у коме се овлаш набачена слика природе, суморног и мутног времена, преноси на песникову разбољену душу, појачавајући кобно и болно сећање на прошлост која тишти и унеспокојава. Са плачем природе и песникова душа је уплакана: сузе немају одушка, капљу кроз душу сливајући се у звучни склад и заједничко тихо јецање песника и кише. Код Матоша монотонно кретање сенки облака изнад жуте реке и оголе-лих грана вреба на које су попадале вране, које појачавају мучно расположење дају слици печат сумора и црнине. Символику умирања у природи у њој разбија податак о јаблану који се издваја из тог мртвила као симбол опирања смрти, иако је „самац усред свемира“. У таквој слици и „сунце у ранама“ долази да појача импресију смирења јесењег дана, а путеви што се губе у „даљине слепе људских немира“, упознавају на врлети живота, симболи шући неизвесност перспективе. Код Луковића се природа доживљава из ентеријера и више у себи, коришћењем музичког, звучног обзнањења, а код Матоша се са визуел но-перцептивне спознаје, преноси на план неизвесности.

Различитост слике природе не долази само због индивидуалних песничких разлика у менталитету и темпераменту, већ сеже дубље и шире у корене порекла, фреквентност везе са природом и зависност човеком од ње. Отуд на један начин доживљава природу песник који је одрастао на селу, на други онај који је поникао у граду; на један начин онај који је поникао у жарком, на други онај који живи у хладном поднебљу. Носталгичан и немирни Сергеј Јесењин, своју пустоловну природу освежава рустикалним светом и сликама бреза и животиња свога села. Драгутин Домњанић, песник хрватске модерне, сав је окренут вештачком пејзажу.

Његов пејзаж је условљен њим самим, животом племениташа који познаје само култивисани предео, сведен на само неколико тонова и слика. Битна разлика у визији пејзажа истог завичаја код Шантића и Дучића је у овој мери у којој се разликују њихове поетике: Шантић објекте види, Дучић их доживљава. Отуд код првог слика спољних карактеристика природних феномена, код другог унутрашњи просјај и рефлекс. Разлика у њиховом пејзажу је зависна и од ступња проникнућа. Дучићев пејзаж је интелектуалистички одуховљен; Шантићев популистички глобификован. Шантић описује шта се дешава у природи, Дучић указује шта се у њој или под њеним дејством дешава у човеку. Да би показао колико су осећања условљена климатским факторима и поднебљем, Дучић у песми *Сунце* развија идеју о променама у човеку, који је из азу-

ра и светлости југа отишао на север у пределе магли, зиме и леда, а при повратку после више година није могао да доживи дражи и лепоту своје родне Јоније, сем сећањем на младост у коме оживи врелину сунца, букнуле боје природе и сјај азура морске пучине.

Дучић природу користи као повод за стварање ситуације расположења и ефекте постиже асоцијацијама, симболима, игром сенки, одсјајима и преливима који прате психолошка стања и промене у човеку. Без обзира на то да ли при роду узима као медиј за љубавне доживљаје, или је ставља у први план, она се код њега појављује као преплитање утисака и симбола за оваплоћење интимних преживљаја и треперења као унутрашњих покрета емоције.

Снажни доживљај природе и њен утицај на песничку расположења изразит је у хрватској поезији код Владимира Видрића и Владимира Назора који су, уз Матоша, пејзажу дали посебно место у својим песничким визијама. Видраћ и Назор славе лепоту и радост земаљског живљења у споју са природним феноменима. Дионизијски принцип заноса и одушевљења код њих долази као унутрашњи одјек светлости која испуњава њихове душе. Код Назора све тече и трепери, блиста и пева, али и испољава бол по ритмичким законитостима дешавања у природи. Његов цврчак у истоименој песми је необуздан у својој жаркој распеваности, паук у **Ноктурну** тихо преде своје нити, преносећи ноћне ритмове на песникову душу, а капи воде у песми **Шума спава** својом музиком уводи шуму у ноћ и сан у акордима најтише успаванке.

Песници у природи траже објекат који им највише одговара за исказивање појединих расположења. Узимамо, на пример, јасика код Ракића, Видрића и Момчила Настасијевића. Трептаји јасикиног лишћа код Ракића симбол су исконских људских немира и у исто време пропратни ритмови песникове узнемирене душе; Видрић свога пана, као симбол за лирски субјекат, у песми **Јутро** доводи у везу са јасикама да искаже сигурност, радост, занос, одушевљење; код Настасијевића јасике су симбол чисте, непатворене визије девичанства природе које је попримило ознаке свега што је бело, блиставо, светло и кристално у својој природној непомућености и лепоти.

У поезији наилазимо на егзалтирану хвалу и химну природи која отвара путеве мисли и развија крила емоцији да се вине у просторе даљинама као у **Суматри** Милошца Црњанског, или бескрајима космоса, као у Унгаретијевој минијатури **Небо и море** у којој, у само два стиха, дочарава бесконачност две плавети које својим обасјањима испуњавају човека светлостима просторних безмерја. Сен Џон Перс у поемама: **Кљше**, **Снегови**, **Ветрови** и другим на својеврстан начин елементарне природне манифестације даје као транспозицију и одсликавање својих визија, снова и путева, као пројекцију немира, непогода, симбола животне драме и историјских потреса.

У песми **Птица и топола** Жана Сипервјела дат је карактеристичан однос природе и космоса, природе и живог света у њој. Топола се њише под звездама, птица сањари у њеним гранама. Прва лишћем, а друга перјем означава узајамност везе и сличност судбине штитећи се (обе) од успомена зоборавом. Птица кида нити снова, топола је сен ком штити од сунца. Та узајамност, близина бића и ствари у природи остварује се у дијалектичком спрегу зависности и условљености, одухотвореном допуном хуманизованих односа. У песми Валерија Брјусова доживљај вечери има посебну драж. Док у његовој песми **Магла**

*Крик шаље, птица мрака
»звездама у сретање«,*

Стева Раичковић у песми **Мала звезда** полази природи у сретање, „ћутећи по трави“.

Природа је у песми човеку нешто понудила, дошапнула, пружила, обрадовала га, узбудила или побудила на размишљање — тек није га оставила равнодушним. И цвет и лист, и хук и тишина, и сунчева светлост и тама ноћи, и отворена лтичија крила и заустављени покрет, и пространо поље, и теснац клисуре, та расположења изазивају и сугеришу у зависности од побуда које су песника покренуле да их обзнани, пребаци преко невидљивог, чаробног моста до уха и ока, омоција и мисли својих саговорника — читалаца. Поезија Десанке Максимовић преноси нас у све природе спонтано, лако, непосредно, импресијама и сликама које у нама настављају своје остваривање. У **Покошеној ливади** она симфоничном песмом зрикаваца остварује сугестију жалости која се може да пренесе и на људско страдање и жалост која га прати:

*Ливада крај реке сања.
Зрикавци тужно зричу.
Помрмљ трава душе
Још лебде врх откоса
Што лагано се суше.
О ви не знате тужну
О смрти трава причу.
Зрикавци тужно зричу.*

Фауна и флора поетској имагинацији и слици подарују обиље мотива, без обзира на манифестационе облике истих. Ма колико била симболична, Давичова књига **Флора** је понела и буквално именовање из света природе.

Како се природни феномени често користе као знаци и поводи за размишљање о људској егзистенцији, смислу живота, улози јединке у његовом осмишљавању, сливање субјектове капи удела у том осмишљавању, у том творачком доприносу делује као дијалектичка нужност. Упростиће

но и убитачно, Добриша Цесарић је у минијатури **Слап** дочарао управо то осећање:

*Тече и тече, тече један слап;
Што у њему значи једна моја кап?
Гле, једна дуга у води се ствара,
И сија и дршће у хиљаду шара.
Тај сан у слапу да би могао сјати
И моја капља помаже га ткати.*

По
ве
ља

Тамо где је веза између природе и лирског субјекта чвршћа, спонтанија, песници лакше подносе себе, своје болове и несреће; лакше одолевају бурама и непогодама живота, јер је разговор са природом у исто време и разговор са својом душом. Лоркине поморанце и маслине, луна и плач гитаре, гране „што умиру од љубави“, ветар који се претвара у љубавника, или мачује са маслинама и речи што „испод воде“ теку, постају својима читалаца, који су песникове усхите и јаде, заносе и слутње, доживели као дубокољудску исповест у којој је природа попримила улогу покретача емоције и снагу катарксихчког дејства. У вртлозима живота елементи природе у поетској обзнани доживљавају поистовећење са људским животима или смртима. Људско нестајање, коначност живота Милорад Панић Супер у песми **Као лист** болно дочарава идентификовање човека са листом који се откида и пада у воду:

*Над језом зелене воде у предвечерје
Неко је наднео лик.
Чуло се птице залутало крило.
Крик.
Расклопи се и склопио вир,
Па мир.
Као да човека никад није било . . .*

Удео природе у остваривању поетске слике од значаја је и онда када се, као у Дисовој **Нирвани**, извесним пасажима жели да појача кобна слутња умирања, ледена је-за смрти:

*Ноћас су ме походила мора,
Сва усахла, без вала и пене,
Мртав ветар дувао је с гора,
Трудио се свемир да покрене.*

✱

У Гетеовом **Бауку** природа се меша са стравом у агоничном грчу детета које умире: хук ветра се доживљава као саблазан и тугаљиви одјек човекове беспомоћности

пред чином смрти, која је над дететом наднела своје злокобно крило.

Слика природе прелива се и преко граница живота, надвија се и над тамошњим града. У Рациновој Ленки, симфоничној балади социјалне садржине, у последњој строфи као поента јавља се, над месечном обасјаним гробом, ветар као тај новита музика персонификованих речи, као туга неостварене девојачке среће.

Природа и поезија су се прећутно споразумеле: њихова унутрашња борба постала је бој интегралног смисла живота, који се исказује узајамним допунама. Отуда се у поезији слика и драма природе и њених вечитих покрета и бојева у себи самој, али и у песниковом субјекту, јавља као одјек и покретач слутњи, немира и узбуђења.

Римски лиричари су природи приступали као плодима, као извору и утоци љубави, па су пасторалне доживљаје и буколичке славопије уносили у своје слике; ренесансни песници су обновили пасторалност слике рустикалног пејзажа, окрећући му се једним делом свога песничтва укусом безбриге, раскалашености, игре и хумора. Русоов банализовани принцип враћања природи и васпитања у њој, који су прихватили и примењивали Толстој и Тагора, показује се као постулат духовних сила које се окрећу изворима живота, обзнамама светлости, звукова, мириса, боја и свега што чулно потхрањује људски доживљај у богатој скали облика и односа вегетативне и анималне појавности њеног света.

Без осећања природе око себе и у себи човек је празан, пуст, а она без њега глува, неосмишљена. Ако су Леопарди и Крањчевић у њој налазили разлога својој унесрећености, Пушкин, Љермонтов и Бранко Радичевић су налазили светле и животодавне подстреке и импулсе. Ако је Александар Блок међаву искористио да би појачао импресију револуционарног хода и музику револуције, Лорка је у току завичајних река нашао музику шума која се једини са плачем гитаре. Ако је Бодлеру природа величанствени храм и шума симбола, Салвадору Квазимоду је амбијент ратне драме, позорница страве и наде.

Обиље веза у спрегу поезија — природа упућује на могућност воспостављања игре, обзнане слутње, усвајања или порицања бекства и пораза. Један од примопредајних разлога цивилизованог човека за спој са природом јесте одвојеност од ње; враћајући јој се, он чини повратак себи, својој жудњи за слободом, својој потреби за разотуђењем. Било да су у питању егзистација и занос, или сигнал пустиши и напуштености, природа се у поезији остварује као ехо унутрашњег људског императива жудње, сна, потребе за разбијањем зида отуђености, блокаде техноструктуре. У природу се, ни у животу, ни у поезији, не одлази само на ходочашће и из психотерапеутске нужде; са њом се у духу

По
ве
ља

комуницира интегралније, дубље, изазовније. Песнички позив на путовање у даљине и пространства или заустављање пред неким микрокозмичким елементом, који се никад не открива у голом облику, нагони на мисао о људској неодвојености од свога потицања, од сопственог бића као елемената природе. Ако узвитлани вихор или откинута лист треба да означе неку слутњу, њихова симболика у песми отвара могућност путу кроз време, путу на који је песник увек позван да занесе, узбуди или зачуди, и као ходочасник, и као патник, и као егзалтирани маг или побуњени пророк.

Песма се зарекла природи да сачува човека и кад га ветрови ништавила убаце у вихор времена. Природа се зарекла песми да јој сачува и клицу и опали лист. Песник се размиче између вихора и листа у нади да се природи у песми окретао дотичући плод.